

A báró Podmaniczky
család szerepe a 18–19. századi
magyar kultúrában

Szerkesztette
GURKA DEZSŐ

Gondolat Kiadó
Budapest, 2017

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

A kiadó könyvei nagy kedvezménnyel az interneten is megrendelhetők.
www.gondolatkialdo.hu
facebook.com/gondolat

© Szerzők, szerkesztő, 2017

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Gál Mihály
A kötetet tervezte Lipót Éva

A borítót Ludwig Rohbock *Aszód látképe a Podmaniczky-kastélyokkal* című
vízfestményének felhasználásával Pintér László készítette.

ISBN 978 963 693 817 8

Tartalom

Előszó	7
POÓR JÁNOS Európai látókör, hazai horizont	11
A Podmaniczkyak hazai és külföldi kulturális kapcsolatai a 18–19. század fordulóján	
SZ. KRISTÓF ILDIKÓ Alexander von Humboldt és a Podmaniczkyak <i>Mozaikok a földrajz és az egyetemes néprajz 19. századi tudománytörténetéhez</i>	25
SZILÁGYI MÁRTON Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna irodalmi szalonja <i>Legenda és valóság</i>	41
LATZKOVITS MIKLÓS – RAB IRÉN Az Inscriptiones Alborum Amicorum és Podmaniczky Sándor (1758–1830) emlékkönyvei	55
KRÁSZ LILLA „Respublica litteraria Podmaniczkyana” <i>Báró Podmaniczky József nyugat-európai utazása egy útitárs naplójának tükrében</i>	73

Báró Podmaniczky Károly kulturális kapcsolatrendszere

PAPP GÁBOR Podmaniczky Károly báró, a minerofil bányatiszt	91
GURKA DEZSŐ Báró Podmaniczky Károly német kulturális kapcsolati rendszerének alakulása	111
TARI LUJZA Magyar zene Carl Maria von Weber műveiben <i>Podmaniczky Károly mint közvetítő?</i>	133
BALOGH PIROSKA Podmaniczkyak és Hunfalvyak <i>Egy „regényes” kapcsolat irodalomtörténeti hatásairól</i>	155

A Podmaniczkyak szellemi és tárgyi hagyatéka

DETRE JÁNOS Podmaniczky János testamentuma	175
KURUCZ GYÖRGY A racionális gazdálkodás könyvészete az egykori Podmaniczky és Prónay családi könyvtárak állományában	191
OMBÓDI ILDIKÓ – FATSAR KRISTÓF <i>Az aszódi Podmaniczky-kastély kertjei</i>	205
BALÁZSIK TAMÁS Adatok az aszódi Podmaniczky-kastély építéstörténetéhez	222
Resümees • Summaries	239
A kötet szerzői	253
Képmelléklet	257

KURUCZ GYÖRGY

A racionális gazdálkodás könyvésze- te az egykori Podmaniczky és Prónay családi könyvtárak állományában*

Az Evangélikus Országos Könyvtár különböző vásárlásoknak köszönhetően, illetve egyedi felajánlásokból is gyarapodó állománya többek között Prónay Sándor (1760–1839) báró tóalmási és Podmaniczky Lajos (1803–1872) báró aszódi könyvtárát is magában foglalja.¹ E két családi gyűjtemény vizsgálata mindenképpen indokolt, hiszen olyan

* Jelen tanulmány megírását, a kutatások finanszírozását az NKFIH 119577 számú projekt tette lehetővé.

¹ A könyvállomány és könyvtár történetéhez Hubert Gabriella: Az Evangélikus Országos Könyvtár korai történetének vázlata, in Nyerges Judit – Verók Attila – Zvara Edina (szerk.): *MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Kossuth, Budapest, 2016. 283–288, különösen 285. Fontos megemlítenünk, hogy egyes esetekben, különösen e tanulmány tárgyát illető művek vizsgálata során konkrét információval rendelkezünk az állomány eredetére nézve. Példaként említhetjük a mezőgazdaságról rendszeres értekezéseket közreadó Benjamin Bell (1749–1806) skót orvos német fordításban közreadott munkáját: *Versuche über den Ackerbau, nebst einem Vorschlage die höhere Cultur der Felder zu befördern*. Erster Theil. Aus dem Englischen übersetzt und mit erläuternden Zusätzen versehen von Albrecht Thaer. Realschulbuchhandlung, Berlin, 1804. A kötet bevételezése, katalógizálása alkalmával tett megjegyzés: „Szereltük báró Podmaniczky Lajos aszódi könyvtárával 1889.” Az egykori tulajdonosokhoz, a családok történetéhez lásd: Emlékbeszéd báró Prónay Sándor ig. tag felett. Mondotta a M. Tudós Társaság XI-dik nagy gyűlésében, sept. 4. 1840. D. Székács József LT. *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. Ötödik Kötet. 1838–1840. Budán, 1842, 187–195. Jeöldy Doby Antal: *Podmaniczky család*. (Podmanini és Aszódi báró). Buschmann, Budapest, 1901, Vargha Zoltán: *Báró Podmaniczky János (1786–1883) életrajza*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1933, Lukinich Imre: *A Podmanini Podmaniczky család története*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943.

protestáns főnemesi családok hagyatékát érinti, akiknek egyházi és közéleti pályán tevékenykedő tagjai nemritkán igen komoly pozíciókat töltöttek be.

Közismert, hogy a Prónay és Podmaniczky családok férfi tagjai közül többen is a felvilágosodás eszmerendszere iránti elkötelezettségükről tettek bizonyosságot közéleti, hivatali tevékenységük során,² továbbá számosan közülük nyugat-európai tanulmányúton is jártak, s könyvtáraik magától értetődően az antik szerzők művei mellett a korabeli értékítélet szerint meghatározó állambölcseleti, politikai, irodalmi műveket is magukban foglalták. Ezzel összefüggésben világlátásuk, mentalitásuk a korabeli társasági élet alapján, illetve az érintkezési formák szintjét vizsgálva a memoáirodalom és missilisek révén részben rekonstruálható.³ Éppen ezért nem lehet érdektelen, vajon a 18. század második felének racionális gazdálkodási gyakorlatát közvetítő legfontosabb szakkönyvek közül mely művek voltak fellelhetők e felvilágosult evangélikus főnemesi családok könyvtárában, továbbá fontos adalékokkal szolgálhat annak vizsgálata is, vajon a modern nyugat-európai minták adaptációjára és közvetítésére vállalkozó keszthelyi felsőfokú mezőgazdasági tanintézet, a Georgikon működése felkeltette-e az érdeklődésüket, illetve a rendelkezésre álló levéltári források alapján bizonyítható-e a nyugat-dunántúli Festetics család keszthelyi ága és az említett családok közötti közvetlen kapcsolat?

² Báró Podmaniczky László (1747–1803) kerületi biztosi tevékenységéhez II. József uralkodása idején lásd H. Balázs, Éva: *Hungary and the Habsburgs 1765–1800*. Central European University Press, Budapest, 1997. 242–243.

³ Kazinczy Ferenc önéletírásában számos alkalommal utal aszódi és almási meghívásaira, az említett családok egy-egy tagjával töltött társasági eseményekre: Kazinczy Ferenc: *Az én életem*. Magvető, Budapest, 1987. 64–65, 312, Kazinczy Ferenc: *Pályám emlékezete*. S. a. r. Orbán László. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2009. 322. Igaz, hogy Kazinczy nemritkán kritikát is megfogalmazott velük szemben, így nem sokra tartotta Podmaniczky Sándor kancelláriai titkárt, akit véleménye szerint azért neveztek ki, mert a „klérus nem félt Podmaniczkytól, látván, hogy ostobább, mint hogy neki veszedelmes lehessen; de félt Berzeviczytól, s nyakát szegte”. Kazinczy: *Az én életem*, 244.

Sajnálatos módon korabeli állomány- és gyarapodási jegyzékek hiányában nem lehetséges az egyes szakok átfogó vizsgálata, jóllehet egyáltalán nem lenne érdektelen a hazai protestáns főnemesség,⁴ közelebbről az evangélikus Prónayak és Podmaniczkyek műveltségének, könyvgyűjtési gyakorlatának megfelelő bemutatása. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy jelen írásunk a terjedelmi korlátok miatt, továbbá az említett könyvállomány szerves fejlődésének rekonstruálását lehetővé tevő források hiányában sok tekintetben vázlatosnak tűnhet, mindamellett bízunk abban, hogy a Festetics család keszthelyi ágának korabeli szakkönyvtári gyűjteményével összehasonlítva, továbbá a Festetics család levéltárának Directionális Ügyiratai közt fellelhető missilisek alapján lényeges adalékokkal szolgálhatunk a hazai főnemesi gazdálkodási kultúra szellemi háttérének megítéléséhez.

Gróf Degenfeld Miksa, aki 1810-től élt Magyarországon,⁵ báró Bernhard von Hornstein-Bussmannshausen (1761–1848) bajor királyi titkos tanácsoshoz intézett 1814. május 1-én kelt levelében erdőszádai (Szatmár vármegye) birtokáról szólva az adott lokalitáshoz kötődő hagyományos művelési gyakorlatról számolt be. Leírása szerint a Szamos rendszeres kiöntéseinek köszönhetően a művelt területek termő-

⁴A református Ráday család könyvgyűjteményének korszakhoz köthető vizsgálatához Segesváry Viktor: *A Ráday Könyvtár 18. századi története*. Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1992, Berecz Ágnes: Ráday Gedeon aukciós könyvvásárlásai. I. A Brifautiana aukció, *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve* (8), 1997. 125–134. Uő.: Ráday Gedeon aukciós könyvvásárlásai. II. Az Eszterházy aukció, *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve* (9), 1997. 191–204. A református Teleki család tevékenységéhez Deé Nagy Anikó: *Teleki Sámuel és a Teleki-Téka*. Kriterion, Bukarest, 1976, Uő.: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1997.

⁵A svájci eredetű Degenfeld Miksa (1766–1815) gróf 1810-ben szerzett indigenátust, s ugyanezen évben vásárolta meg a Hunyady grófi családtól az erdőszádai birtokot a szerény kastéllyal, mely egykor II. Rákóczi Ferenc birtokaihoz tartozott. A Degenfeldek elkötelezett módon támogatták a református egyházat, egyes családfejek kerületi főgondnoki tisztet is betöltöttek. A család történetéhez lásd Gróf Degenfeld Sándor: A Degenfeld család kalandos útja Svájcból Magyarországra. *Korunk* (13), 2002/12, 20–36.

erejének pótlása érdekében trágyázásra nem kellett robotmunkát és költséget fordítania, a búza és a zab mellett főként kukoricát termesztettek.⁶ Degenfeld hivatkozott levelében szót sem ejt a modern racionális gazdálkodási elvek, művelési rendszerek stb., esetleges alkalmazásáról, s magától értetődően gazdasági szakkönyvek leírásai alapján történő újszerű agrotechnikai eljárásokról sem tesz említést.

A Magyar Királyság központi régiójában, pontosabban a Pesttől főként keleti, északkeleti irányban elterülő Podmaniczky-birtokok hagyományos gazdálkodási,⁷ birtokigazgatási gyakorlatának megváltoztatását célzó mozzanatként értékelhetjük viszont Guba Mihály (1805–?) leendő georgikoni főpraktikáns ösztöndíj iránti kérelmét, melyet 1822. november 6-án intézett gróf Festetics Lászlóhoz (1785–1846), a Georgikon fenntartójához.⁸ Természetesen egy ösztöndíjas kérelem sikere nemcsak a pályázó előképzettségétől, hanem az ajánló személytől is nagyban függött, melynek egyik korábbi pél-

⁶„Birtokomnak gyönyörű fekvése van egy hegy tetején. Lent a Szamos folyó, amelyet a mi »Nílusunknak« nevezünk, előnti rendszeresen földjeimet termékeny iszappal, és ezért azokat sohasem kell trágyázni. Azokat minden évben kukoricával (Malay), másképpen mondva törökbúzával vetjük be, ami itt a fő termék. Azonkívül szép búzát és nehéz zabot termelünk.” Gróf Degenfeld: *A Degenfeld család kalandos útja*, 21. A gazdálkodás gyakorlatához, a természeti adottságok változatlanságához lásd Fényes Elek: *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben*. IV. Trattner, Pest, 1839, 256.

⁷Wellmann Imre: *A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdonváltásainak tükrében*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 1967. 71, 132, 182, 189, 217.

⁸Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL) Festetics Levéltár (Lt) P 279 Directorátusi Ügyiratok 1822. 131. d. T. V. f. 379. A Georgikon működéséhez Süle Sándor: *A keszthelyi Georgikon, 1797–1848*. Akadémiai, Budapest, 1967. Az alapító életéhez Kurucz György: *Keszthely grófja. Festetics György*. Helikon, Budapest, 2013. Festetics László gazdálkodásához és birtokigazgatási gyakorlatához: Uő.: Adminisztráció, gazdálkodás, adósságkezelés. Gróf Festetics László pénzügyi helyzete az apai örökség átvételétől a zárgondnokság időszakáig (1820–1830). *Századok* (150), 2016/3, 535–584.

dájaként említhetjük a szintén protestáns főnemes, báró Vay Miklós (1756–1824) pártfogoltjának, a golopi református prédikátor fiának kérelmét.⁹ Az ösztöndíjas kérelem iratanyaga tehát társadalom-, művelődés- és tudománytörténeti szempontból is figyelemre méltó elemeket tartalmaz. Guba ugyanis a Podmaniczky család birtokigazgatása egyik régi tisztjének a fia volt, apja még báró Podmaniczky Sándor (1723–1786) szolgálatában szerzett érdemeket. Nem meglepő tehát, hogy a fiatalembert az aszódi családi örökséget negyedrészen birtokló földesúr, az egyébként Angliában is tanulmányutat tett, s a göttingeni egyetemen korábban jogi tanulmányokat folytató báró Podmaniczky József (1756–1823) ajánlotta Festetics László figyelmébe.¹⁰

Az ösztöndíj iránti kérelem az említett főnemesi pártfogó ajánlása mellett egyéb fontos információt is tartalmazott. A gazdálkodási szakismeretek megszerzéséhez elengedhetetlen középiskolai tanulmányok igazolására a pozsonyi evangélikus líceum *testimonium scholasticum* szolgált, s eszerint a filozófiai osztályt elvégzett tizenhét éves fiatalember a georgikoni stúdiumok megkezdéséhez szükséges magyar, német, latin nyelv mellett megfelelő francia nyelvismerettel is rendelkezett.¹¹ Kérelmének alapvető indokaként, hogy „fizetés nélkül”

⁹ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok P 279 29. d. ff. 557–558. Vay életéhez lásd Szakály Orsolya: *Egy vállalkozó főnemes. Vay Miklós báró (1756–1824)*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.

¹⁰ „Er ist der Sohn eines Mannes der seit 30 und mehrerern Jahren zu erst bey meiner verstorbenen Tante General Beleznay, und dann bey meinem Vatter Baron Alexander Podmaniczky dient; - und der seine philosophischen und humanistischen Studien mit Aufzeichnung geendigt hat, und sich das Landwirtschaftliche Fach zu seiner Lauffbahn gewählt hat um sich derselben zu widmen. Seine guten moralischen Eigenschaften, und seine übrigen guten Anlagen dürften gute Gründe seyn, ihn einer günstigen Rücksicht zu würdigen.“ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok P 279 131. d. T. V. f. 377v. Podmaniczky József életrajzához részletekkel: Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreichs*. Bd. 23. Wien, 1872, 12–13., H. Balázs: *Hungary and the Habsburgs*, 307–311.

¹¹ Az 1819 után fennmaradt matrikulák adatai alapján a georgikoni hallgatók származásához, előtanulmányaihoz, nyelvismeretéhez további részletekkel Kurucz György: *A Georgikon alapításától 1848-ig*, in Fülöp Éva Má-

hallgathassa az órákat és folytassa gyakorlatát, „öreg szüleim szegénységök, tehetetlenségök”-ket hozta fel, de aligha kétséges, hogy kérelmének igazi súlyt Podmaniczky József levele adhatott. Podmaniczky ajánló levelének bevezetőjében ugyanis egyértelmű elismerését fejezte ki a Georgikon fenntartója iránt, továbbá sajnálkozott amiatt, hogy törékeny egészségi állapotára tekintettel nem látogatott el korábban Keszthelyre. A tanintézet jelentőségét „magyar patriótaként” a gazdálkodás tudományának hazai előmozdításában látta, melynek különös jelentőséget adott az a tény, hogy Festetics László szegény sorsú fiatalemberek tanulmányainak folytatásához, s így jövőbeni boldogulásukhoz is támogatást nyújtott.¹²

A fentiek alapján nem szorul további bizonyításra, hogy a Podmaniczky család nyugat-európai tanulmányi háttérrel rendelkező, továbbá Magyarországon korábban tekintélyes hivatalokat betöltő tagja maga is tisztában volt a keszthelyi tanintézet jelentőségével, mely a hagyományos gazdálkodási gyakorlattal szemben a racionális mezőgazdasági gyakorlat és birtokigazgatási ismeretek elsajátítását biztosította. Kérdés azonban, hogy a vizsgálandó könyvtári állomány tükrözi-e a nyugat-európai gazdálkodási elvek, a racionális művelési rendszerek, az állatgyógyászati, állattenyésztési stb., ismeretek iránti érdeklődést, rekonstruálható-e valamilyen szinten részükről a szakkönyvtári fejlesztési szándék?

A kor nyugat-európai intenzív szántóföldi növénytermesztési gyakorlatát, a cereáliák dominanciáját felváltó vetésforgó rendszerek, valamint a pillangósok és egyéb takarmánynövények termesztésén

ria (szerk.): *Georgikon 200*. Pannon Agrártudományi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely, 1996, 100–102.

¹² „Indessen, erkenne ich mit dankbaren Gefühle, so wie jeder ungrischer Patriot, all das Gute und Nützliche in Beziehung des ganzen Landes in Hinsicht auf unsere Vaterlandische Industrie dort gewürkt wird: da gewiß das Georgicon, so manche Oeconomische Kenntnisse verbreitet, und diese Industrie ganz vorzüglich ins Leben geruffen hat. In dieser Überzeugung, und insbesondere jener, daß so mancher junger Mann dort seine Bildung erhalten, und dadurch nützlichen und glücklichen Mänschen geworden (...).“ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok P 279 131. d. T. V. f. 377v.

alapuló intenzív állattartás iránti érdeklődést, recepciós szándékot alapvetően Albrecht Thaer (1752–1828), valamint Johann Beckmann (1739–1811) műveinek sorával igazolható az említett gyűjteményekben. Thaer, aki Möglinben és Cellében működtetett mezőgazdasági tanintézetet, s az angliai agrárforradalom eredményeinek első számú közvetítője volt német nyelvterületen, illetve a német nyelv ismertsége folytán a magyarországi birtokigazgatás műveltebb tisztikara előtt sem volt ismeretlen munkássága a 19. század elejétől fogva,¹³ egyrészt átfogó mezőgazdasági műveivel, másrészt kisebb, pl. munkaeszközök használatával kapcsolatos kézikönyvekkel, periodikákkal, valamint angol szakkönyvek fordításaival képviseltette magát.

Első helyen kell megemlítenünk a porosz királyi tanácsosi címmel is rendelkező német szerző két legfontosabb, átfogó mezőgazdasági szakkönyvét, a *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft* és az *Einleitung zur Kenntniss der englischen Landwirtschaft* köteteit,¹⁴ melyek a racionális gazdálkodás és az újkori angol agrárforradalom eredmé-

¹³ Munkásságának első átfogó értékelése Körte, Wilhelm: *Albrecht Thaer: sein Leben und Wirken als Arzt und Landwirth*. Brockhaus, Leipzig, 1839. Magyar nyelven: *Albrecht Thaer élete és munkássága orvosként és mezőgazdaként*. S. a. r. Kádár Imre. Ford. Thamm Frigyesné. Budapest, 2007. A 19. század elejének neves hazai szakírója, Balásházy János (1797–1857), az egykori georgikoni főpraktikáns maga is meghatározó személyiségként emlékezik Thaerről: Balásházy János: *A háztartás és mezei gazdaság tudománya I–II*. Nyomtatott Tóth Lajos által, Debrecen, 1838. A Thaerrel foglalkozó újabb szakirodalomból a következőket emelhetjük ki: Klemm, Volkert: *Die Entstehung eigenständiger Landbauwissenschaften in Deutschland (1800–1830)*, *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* (44), 1996/2, 162–173, Uő: *Von der königlichen Akademie des Landbaus in Möglin zur Landwirtschaftlich-Gärtnerischen Fakultät der Humboldt-Universität zu Berlin*. Humboldt-Universität, Berlin, 1998, Orosz István: *Albrecht Thaer és a „racionális” mezőgazdaság*, in Orosz István: *Széchenyi és kortársai. Válogatott tanulmányok a reformkorról*. Debrecen University Press, Debrecen, 2000. 134–149. *ulmányok a reformkorról*. Debrecen University Press, Debrecen, 2000. 134–149.

¹⁴ Thaer, Albrecht: *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft*. Bd. I–IV. Real-schulbuchhandlung, Berlin, 1809–1812, Uő: *Einleitung zur Kenntniß der englischen Landwirtschaft und ihrer practischen und theoretischen Fortschritte in Rücksicht auf Vervollkommnung deutscher Landwirtschaft*. Bd. I–III. Hannover, 1798–1804.

nyeinek ismertetése szempontjából alapvető kézikönyvnek számított a felvilágosult, Nyugat-Európát is bejárt magyar főnemesség körében. Nem mellékes, hogy a Georgikon alapítója, gróf Festetics György (1755–1819) közvetlen levelezésben állt a német szakemberrel,¹⁵ s Thaer angol mezőgazdaságról írt munkájának első kötetét 1800 novemberében szerezte be könyvtára számára.¹⁶ Mindemellett az angol gazdálkodási gyakorlat és szakirodalom iránti elkötelezettségéről tett bizonyosságot Vay Miklós báró is a Georgikon professzorával, Asbóth Jánossal (1768–1823) folytatott beszélgetése során 1806-ban.¹⁷

Thaer közvetítő szerepének jelentőségét az angol nyelvből németre fordított, s megfelelő bevezetéssel, kommentárokkal ellátott szakkönyvek sorában is érzékelhetjük. Írásunk elején utaltunk az egyébként csupán kedvtelésből gazdálkodó skót orvosnak, Benjamin Bellnek Thaer fordításában közreadott munkájára, melynek különlegességét az adja, hogy Thaer a szigetországi szerző művének megjelenésével szinte egy időben, a természeti adottságokhoz igazodó vetésforgók alkalmazása, vagy a befektetések és a megfelelő költségmegtérülés vonatkozásában saját kritikáját, illetve kommentárjait is megjelentette *Albrecht Thaer's rhapsodische Bemerkungen zu B. Bell's Abhandlungen über den Ackerbau* címmel 1804-ben Berlinben. Bell valóban nem sorolható a korabeli angol szakírók meghatározó személyiségei közé, s az ő művéhez képest más szintet képvisel a gazdagon illusztrált és alapvető kézikönyvnek számító Richard Watson Dickson (1759–1824) *Practical Agriculture, or a Complete System of Modern Husbandry* című kétkötetes munkája, mely eredetileg 1805-ben jelent meg Londonban, s Thaer fordításában került be a Pod-

¹⁵ Thaer 1801. január 25-én Festeticshez intézett levelében így ír: „Ihr Feld Einrichtung ist in der That musterhaft, und muss die Kraft des Ackers nach je der Rotation um ein beträchtliches erhöhen.“ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok P 279 23. d. ff. 183–183v. Festetics György szakkönyvtári fejlesztéséhez további részletekkel: Kurucz György: Az „új mezőgazdaság” irodalma az egykori Festetics-könyvtár anyagában, *Magyar Könyvszemle* (106), 1990/ 1–2, 32–44.

¹⁶ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok P 279 22. d. f. 450v.

¹⁷ Kurucz: *Keszthely grófja*, 201–211.

maniczky-könyvtárba.¹⁸ Természetesen Festetics György Dickson könyvének angol és német nyelvű kiadásával egyaránt rendelkezett.¹⁹ A szigetországi minta átvételének, adaptálásnak céljából szerezhették be az aszódi könyvtár számára egy másik angol szerző munkáját, mely Albrecht Thaer véleménye szerint a határhasználat, földviszonyok, a vidéki épített környezet, így pl. a gazdasági épületek kialakítása szempontjából, s különös tekintettel a kötet gazdag illusztrációs anyagára, feltétlenül hasznosítható volt a kontinensen élő és gazdálkodó földbirtokosok esetében.²⁰ A modern eszközállomány szakirodalmi ismertetésének példáját adja viszont egy másik sorozat két darabja, mely Thaer egyik korai írásaként 1803-ban jelent meg Hannoverben *Beschreibung der nutzbarsten neuen Ackergeräthe* címmel.²¹ A Thaer szerkesztésében, illetve közreműködésével megjelentetett időszaki kiadványok közül a regionálisan a Hannoveri Választófejedelemséghez kötődő *Annalen der Niedersächsischen Landwirtschaft* 1800., 1801. évi számai szerepeltek az aszódi könyvtárállományban, valamint az *Annalen der Fortschritte der Landwirtschaft in Theorie und Praxis* 1811. évi második kötete.

¹⁸ Dickson, R. W.: *Der practische Ackerbau oder vollständiges System der verbesserten neuen Landwirtschaft : nebst d. Lehre von den Anpflanzungen und von der Behandlung des Viehstandes*. Herausgegeben von A. Thaer, Bd. I-II. Realschulbuchhandlung, Berlin, 1808.

¹⁹ Kurucz: Az „új mezőgazdaság”, 39–40.

²⁰ Laudon, J. L.: *Über Wirthschafts-Einrichtungen nach den Grundsätzen des Schottischen Ackerbaues mit Berücksichtigung der Landwirthschaftlichen Verhältnisse in England und über Verschönerung ländlicher Besitzungen: mit vierzig Kupfertafeln unlängst ausgeführte Wirthschafts-Gebäude und Ländliche Verbesserungen darstellend, aus dem Englischen übersetzt von Aloys Prosper Biernacki (...) und mit Erläuterungen, Anmerkungen und einer Vorrede versehen von A. Thaer*. Berlin, 1819. Ugyanezt erősíti meg Thaer egy recenziójában: *Möglinsche Annalen der Landwirtschaft herausgegeben von den Lehrern des Instituts unter Leitung des Herrn Staats-Raths Thaer*. Bd. 3. Berlin, 1819. 380.

²¹ Thaer, Albrecht: *Beschreibung der nutzbarsten neuen Ackergeräthe*. Erstes Heft, Hannover. 1803, Zweytes Heft. 1804.

Fontos megemlítenünk azonban, hogy az egykori Festetics családi könyvtár anyagával összevetve a *Board of Agriculture* angol nyelvű kiadványai közül mindössze egyetlen művet tartalmaz az állomány, igaz, ezt maga a skót származású közgazdász és szakíró, a testület elnöke, Sir John Sinclair (1754–1835) jegyezte.²² Átfogó jellegénél fogva a korabeli recenzensek a mezőgazdasággal összefüggő ismeretek, vagyis egy „tapasztalaton nyugvó tudomány” eredményeinek lehető legjobb szakirodalmi közvetítése okán, alapvető műnek tekintették Sinclair 1817-ben megjelentetett *Code of Agriculture* című írását, melyet 1819-ben Bécsben tettek közzé német nyelven *Grundgesetze des Ackerbaues* címmel. E munka pozitív fogadtatását jelzi, hogy a következő évben is megjelent a Habsburg Monarchia fővárosában, s ennek egy példánya az aszódi családi könyvtárban is fellelhető volt.²³

Festetics György szakkönyvtári állományával összevetve további feltűnő sajátosság, hogy az evangélikus főnemesi gyűjtemény Arthur Young (1741–1820), a *Board of Agriculture* igen termékeny szakírói munkássággal rendelkező titkárának mindössze két munkáját tartal-

²² Sinclair, John: *General View of the Agriculture of the Northern Counties and Islands of Scotland: Including the Counties of Cromarty, Ross, Sutherland, and Caithness, and the Islands of Orkney and Shetland with Observations on the Means of Their Improvement*. Colin Macrae, London, 1795. A Festetics László által nyugat-európai tanulmányútra küldött georgikoni tanár, Gericz Pál (1792–1868) Sinclairet is felkereste 1821-ben: Kurucz György. Tanulmányúton Nyugat-Európában: Gericz Pál georgikoni tanár angliai levelei gróf Festetics Lászlóhoz, *Agrártörténeti Szemle* (39), 1997/3–4, 677.

²³ Sinclair, John: *Grundgesetze des Ackerbaues, nebst Bemerkungen über Gartenbau, Obstbaumzucht, Forst-Cultur und Holzbepflanzung*. (u.) Erläuternder Anhang. Aus dem Englischen übersetzt von Joseph v. Schreiber, Bd. 1–2. Wien, 1819–1820. A korabeli recenzió bevezetőjében ez olvasható: „Das Original dieses in deutscher Übersetzung uns vorliegenden classischen Werkes erschien zu London, am Ende des Jahres 1817, und wurde mit so allgemeynen Beyfalle aufgenommen, daß 1819 eine zweyte Auflage veranstaltet werden mußte. Unstreitig ist dieß Werk bis jetzt das vollkommenste in seiner Art, und hat die schwierige Aufgabe, eine empirische Wissenschaft auf feste Grundsätze zu bringen, nach Möglichkeit Gelöset.“ *Literarischer Anzeiger* 2. (1820) 26. sz. 204.

mazza. Youngnak az Anglia északi területein szerzett tapasztalatait, valamint az írországi gazdálkodással kapcsolatos megfigyeléseit megörökítő könyveket 1772 és 1780 között Lipcsében adták ki, vagyis abban a városban, mely döntő szerepet játszott a korszak angliai könyvkiadásának német nyelvű fordítása, illetve kontinentális közvetítése szempontjából.²⁴ A keszthelyi könyvtárban viszont Young számos műve megtalálható angol és német nyelven, beleértve a hivatkozott könyveket, továbbá az északi útjának mintájára Norfolkban és Suffolokban szerzett tapasztalatainak leírását, *The Farmer's Letters to the People of England* című korai művét, csakúgy mint a megyei felmérések sorában a vetésforgóiról nevezetes kelet-angliai Suffolkról 1813-ban megjelentetett második elemző munkáját.²⁵ Megjegyzésre érdemes, s ez a keszthelyi szakkönyvtári fejlesztéshez képest mindenképpen figyelemre méltó, hogy a 18–19. század fordulójának francia háborúi nyomán beköszöntő gyapjúkonjunktúrájához kapcsolódó angol állattenyésztési kézikönyveket szintén nem szereztek be az aszódi könyvtár számára. Ennek magyarázata annak tulajdonítható, hogy a nyugat-dunántúli, kiterjedt birtokokkal rendelkező főnemesi csalá-

²⁴ Young, Arthur: Sechsmoatliche Reise durch die nördlichen Provinzen von England, in *Absicht auf den Zustand der Landwirthschaft, der Manufakturen, der Malerey und übrigen schönen Künste*. Nach der zweyten Englischen Ausgabe übersetzt. Th. 1–2. Leipzig, 1772; Uő: *Reise durch Ireland nebst allgemeinen Beobachtungen über den gegenwärtigen Zustand dieses Reichs in den Jahren 1776, 1777 und 1778 bis zu Ende des Jahres 1779*. [Übersetzt von Johann Jacob Volkmann?]. Bd. 1–2. Leipzig, 1780. A korabeli Lipcse közvetítő szerepéhez: Willenberg, Jennifer: London–Leipzig. Das „Zentrum des Buchhandels in Teutschland“ als Umschlagplatz für englisches Schrifttum im 18. Jahrhundert, *Neues Archiv für Sächsische Geschichte* (75), 2005, 125–153.

²⁵ Young, Arthur: *Ökonomische Reise durch die östlichen Provinzen von England, in Absicht auf den Zustand der Landwirthschaft, der Manufakturen, der Malerey und übrigen schönen Künste, als eine Fortsetzung der sechsmonatlichen Reise durch die nordlichen Provinzen (in 18 Briefen)*. Nach der zweyten englischen Ausgabe übersetzt. Th. 3–4. Leipzig, 1775, Uő: *General View of the Agriculture of the County of Suffolk*. Neely, and Jones, London, 1813. További részletekhez lásd Kurucz: Az „új mezőgazdaság”, 35–36. Young kritikájának ártértékeléséhez lásd Brunt, L.: Rehabilitating Arthur Young, *Economic History Review* (56), 2003/2, 265–299.

dokhoz képest sem a Prónayak, sem pedig a Podmaniczky család tagjai nem rendelkeztek megfelelő legelőterületekkel.

Aligha meglepő módon azonban a szigetországi szakkönyvek arányaihoz képest, és ezt mindenképpen Podmaniczky Józsefnek a göttingeni egyetemen folytatott tanulmányaival hozhatjuk összefüggésbe, Johann Beckmann számos műve fellelhető az evangélikus főnemesi könyvtár állományában.²⁶ Beckmann, aki a II. György (1727–1760) angol király és hannoveri választófejedelem által alapított Georgia Augusta professzoraként az angliai eredményeket adaptálva mezőgazdasági, technológiai kurzusokat tartott, illetve átfogó szakkönyvet is közreadott, az egyik legnagyobb hatást gyakorló személyiség volt a magyar diákok körében. Jellemző, hogy amikor 1801-ben a Georgikon vezető professzori állása megüresedett, Festetics Györgynél igen sok evangélikus fiatalember jelentkezett, akik ugyan fő stúdiumaik szerint teológiai végzettséggel rendelkeztek, azonban mindegyikük arról számolt be, hogy Beckmann óráit több féléven át hallgatta.²⁷ Nem véletlen tehát, hogy a meghirdetett állást a szintén Göttingenben tanult Asbóth János, a késmárki evangélikus líceum tanára nyerte el.²⁸

A keszthelyi családi könyvtárhoz hasonlóan az aszódi könyvtárban is fellelhető volt Beckmann többkötetes átfogó mezőgazdasági szakkönyve, a *Grundsätze der teutschen Landwirthschaft*, méghozzá két átdolgozott kiadásban, s amely munka 1769-ben jelent meg először nyomtatásban.²⁹ A Podmaniczky-gyűjtemény a göttingeni egyetemi

²⁶ Beckmann életművének értékeléséhez lásd Bayerl, Günter – Beckmann, Jürgen (Hrsg.): *Johann Beckmann (1739–1811). Beiträge zu Leben, Werk und Wirkung des Begründers der Allgemeinen Technologie*. Waxmann, Münster–New York–München–Berlin, 1999.

²⁷ Kurucz: *Keszthely grófja*, 229–230.

²⁸ Kurucz György: Göttingentől Keszthelyig: Asbóth János (1768–1823) tanári és uradalmi tisztii tevékenysége, 1801–1818, *Századok* (147), 2013/4, 1031–1060.

²⁹ Beckmann, Johann: *Grundsätze der teutschen Landwirthschaft*. Vierte, wiederum verbesserte u. vermehrte Ausgabe. Göttingen, 1790, in Uő: *Grundsätze der teutschen Landwirthschaft. Fünfte, verbesserte und vermehrte Ausgabe*. Dietrich, Göttingen, 1802.

tanár munkájának negyedik és ötödik kiadásával rendelkezett. Nem mellékes szempont, s ez a hivatkozott kötet kézikönyvként való használatának elősegítését jelentette, hogy a tartalmi és terjedelmi gyarapodás ellenére kisebb formátumban jelent meg az új kiadás, anélkül hogy az ára jelentősen drágult volna.³⁰ Jegyezzük meg, hogy Beckmann a gazdasági tanulmányutakról összeállított, s immáron kiegészített bibliográfiában Young fentebb említett munkáinak német nyelvű kiadásait is felsorolja, vagyis nem kizárt, hogy éppen Beckmann nyomán kerültek ezek a művek Aszódra. Beckmann ugyanis minden tárgykörrel kapcsolatban, vagyis legyen szó akár szántóföldi növénytermesztésről, szarvasmarha-tenyésztésről vagy éppen erdőtelepítésről, igen bőséges szakirodalmi jegyzéket mellékel, s természetesen az angol szakkönyvek eredeti, illetve német nyelvű kiadásainak címléírásával is szolgál.

A Beckmann nevéhez köthető művek sorában szerepel a *Physikalisch-ökonomische Bibliothek* 1805. évi kiadásának egy darabja.³¹ A *Göttingische Gelehrte Anzeigen* mintájára Beckmann időről időre áttekintést adott az európai szakirodalomról, az egyes művekről recenziókat közölt. E sorozatnak szinte csak mutatóban való jelenléte az aszódi állományban mindenképpen a beszerzés esetlegességére enged következtetni, hiszen Festetics György keszthelyi szakkönyvtárában számos évfolyam fellelhető. Ugyanez mondható el a szintén Beckmann szerkesztésében 1777-től Göttingenben kiadott *Anleitung zur Technologie* példányairól, melyek élelmiszer-, gyapjú- s egyéb mező-

³⁰ „Die neuern Zusätze betragen mehr als man nach der Bogenzahl vermuthen möchte. Denn um den Preis nicht zu erhöhen, ist ein kleinerer und engerer Druck gewählt worden.“ Beckmann: Grundsätze (...) Vierte Aufl. XXVII. Érdemes megemlíteni, hogy az újabb kiadásban Arthur Young számos művét megadja Beckmann, mint ahogy a Young által szerkesztett első angol mezőgazdasági folyóirat, a *Museum Rusticum* is szerepel az időszakai gazdasági kiadványok listáján. Uo. 34.

³¹ *Physikalisch-ökonomische Bibliothek worinn von den neuesten Büchern, welche die Naturgeschichte, Naturlehre und die Land- und Stadtwirtschaft betreffen zuverlässige und vollständige Nachrichten ertheilet werden.* 23. (1805) 2. sz. 156–306.

gazdasági nyerstermékek feldolgozása tekintetében tartalmaztak részletes leírást.

Összegésként megállapíthatjuk, hogy az aszódi hagyaték a 18–19. század fordulójának racionális gazdálkodási gyakorlatot tárgyaló műveknek, időszaki kiadványoknak, az újkori angol agrárforradalom eredményeit bemutató szakkönyveknek csupán a töredékével rendelkezett Festetics György szakkönyvtári állományával összevetve. Sajnálatos módon a világháborús pusztítások következtében, illetve a megfelelő adminisztrációs iratanyag hiányában szinte lehetetlen feladatnak tűnik annak rekonstruálása, hogy a Podmaniczky család gazdálkodási gyakorlatában milyen változások következtek be a 19. század első évtizedeitől, illetve milyen hatással volt a keszthelyi tanintézet Guba Mihály egykori főpraktikáns későbbi uradalmi tiszti tevékenységére az evangélikus főnemesi család szolgálatában.

GYÖRGY KURUCZ

Specialist Books of Rational Farming in the Aristocratic Family Libraries of the Podmaniczks and Prónays

This paper focuses on the stock of specialist farming books held in the libraries of two Protestant aristocratic families, including the role of German agriculturists in disseminating the results of the English agricultural revolution in the continent. The author argues that whereas the influence of Göttingen university can clearly be seen in the above collections containing several works compiled, edited or written by Professor Johann Beckmann, the amount and diversity of farming books dealing with the theories and practices of the rising discipline of the era do seem to lack a systematic and pragmatic approach needed for building up a specialist collection as opposed to the development of his own family library by Count György Festetics, founder of Hungary's first agricultural college in 1797.